De man van veel

KARIN AMATMOEKRIM

DE MAN VAN VEEL

Met een woord vooraf van Astrid H. Roemer

2021 Prometheus Amsterdam

Eerste druk 2013
Derde druk 2021

De auteur ontving voor dit boek een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds.

© 2013 Karin Amatmoekrim
Omslagontwerp en -illustratie Farida Sedoc
Foto auteur Sascha de Boer
Vormgeving Mat-Zet bv, Huizen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4755 6

‘Het was de wereld die verstrooid was
en het was [zijn] werk om er orde in te scheppen.’

Pnin, Vladimir Nabokov

WOORD VOORAF

Judith de Kom zal verbijsterd zijn geweest over de inspanning die een jonge Javaanse auteur met roots in Suriname heeft gepleegd om van haar vader Anton de Kom inderdaad 'een man van veel' te maken. Een ongewoon mens, immers een directe kleinzoon van slavernij-arbeiders. Een landgenoot die zich het onrecht in zijn samenleving zo aantrekt dat hij eraan onderuit dreigt te gaan. Karin Amatmoekrim is het gelukt in het lijf te kruipen van de meest besproken historische figuur van ons beider geboorteland. Ik wist werkelijk niet veel meer van hem dan dat hij, Anton de Kom, een verzetsstrijder was in het Paramaribo van tussen twee wereldoorlogen: het Paramaribo van ongeveer vijftig jaar na de afschaffing van ruim driehonderd jaar trans-Atlantische slavernij in Suriname; een Paramaribo onder straf koloniaal bewind van Nederland.

Judith de Kom, zijn jongste kind en enige dochter na drie zonen, sprak met mij over hem, haar beroemde maar getergde vader en las mij het gedichtje voor dat hij geschreven had in haar poëziealbum. Zij was dol op haar vader en de herinneringen aan hem konden een groot boekwerk vullen. En zij wilde niets liever dan dat, in elk geval voor haar dood, een excellente biografie van Anton de Kom op de markt kwam. Een boek dat alle losse flodders over haar vader in het juiste perspectief zou plaatsen. En moeiteloos en onvermoeibaar hield ze haar herinneringen aan hem levend en gaande door zelf als woordkunstenaar diverse podia in Nederland en daarbuiten te beklimmen. Zij was het levensvuur dat Anton en haar moeder Nel als echtpaar en als ouderpaar verbonden hield, ook in het moderne publieke debat. Moeder Nel nog springlevend bij haar kinderen en kleinkinderen en Anton omgekomen in het oorlogsgeweld. Judith de Kom sprak over haar

jeugdjaren op school in meer intieme context met mij, en wellicht ook met anderen. Ik luisterde aandachtig. Ik begreep dat zij het had over iets wat misschien als een graat dobberde in mijn bloedstroom. Ik was begin jaren zeventig op staande voet ontslagen als lerares in Paramaribo omdat ik had geweigerd het sinterklaasfeest te vieren met zwarte pieten. Oneervol ontslag omdat je verzet pleegt tegen de status quo en omdat je dienst weigert. Juist zij herkende in mijn publicaties, in mijn podiumoptredens, in mijn gesprekken met anderen en haar iets van wat haar vader ooit dreef. Zij hield van mij en hield wellicht in de gaten waar mijn grenzen lagen, misschien om mij op tijd te waarschuwen om die nooit te overschrijden. En ik? Ik genoot van haar tederheid, haar altijd onderzoekende blik, haar stem. Nooit had zij haar eigen grenzen overschreden: over wat er binnenshuis bij haar ouders was gebeurd zweeg ze en ook repte zij met geen woord over de 'psychiatrische periode' van haar vader. Van het feit dat Anton de Kom overspannen was verklaard wist ik helemaal niets. Benieuwd was ik vooral naar het huiselijk bestaan van zo'n familie, zwarte vader en witte moeder, puur Surinaams en puur Hollands in een stad als Den Haag. Mijn aanwezigheid in de hofstad was immers ook een ervaring die ik maar moeizaam en liever niet onder woorden wou brengen. Ging de familie dikwijls naar Scheveningen? Ik raakte verknocht aan de Noordzee. Wandelde het gezin op zondag door het Haagse Bos? Ik heb er nooit een voet durven zetten als vrouw alleen. Misschien heeft Judith de Kom dikwijls op een dergelijke vraag gewacht van mij om te kunnen losbarsten. Ik kon voelen dat zij bereid was mij alles te vertellen. Alles, werkelijk alles, maar dan op verzoek van mij om mij niet te belasten, niet te ontwrichten en om mij vooral niet nog meer pijn te doen dan de kwetsuren die ik als zwarte vrouw, die antiracistisch verzet pleegt, reeds opliep en nog zou oplopen in Nederland en in Suriname. Toch zei ze wel eens, haar blik gericht op mijn handen: ik zou zo ontzettend graag willen, Astrid, dat jij een biografie schrijft over Anton de Kom. Ik schrok. Judith toch! Zij hield echter vol en nuanceerde haar verzoek: ik heb jouw hulp nodig om een autobiografie te schrijven.

Nee, ze schudde haar krullen haast los en zei vertwijfeld: een biografie van mijn vader moet het worden en wij kunnen het samen doen! Misschien zweeg ik te lang en mogelijk heb ik Judith de Kom niet willen teleurstellen, maar ik was daartoe hoe dan ook niet in staat...

De man van veel, een romantitel die aan het denken zet. En zonder enige schroom en schaamte brengt een moslimauteur en neerlandica onze postslavernij-held Anton de Kom terug naar menselijke proporties. Met voelsprieten in het Suriname van haar vader, van mijn moeder ook en van al haar grootouders weet zij een creoolse zwarte man tot bestaan te brengen in een persoonlijk leven van achterstelling, uitbuiting, racisme en bruut fysiek geweld. Karin Amatmoekrim plaatst onze nationale held in een context van feiten uit zijn levensverhaal en bewerkstelligt met haar roman dat ik de vragen beantwoord krijg die ik in de zeventiger jaren van de vorige eeuw niet had durven stellen aan Judith de Kom: een ooggetuige en ervaringsdeskundige met betrekking tot Suriname, Nederland, Paramaribo, Den Haag. Amatmoekrim legt een verborgen en intiem stuk erfgoed bloot. Zij legt de pijnlijke misverstanden open van een interraciaal echtpaar zonder daarbij de suggestie op te roepen dat het altijd zo gaat. Noch schaadt zij de geloofwaardigheid van hun ongecompliceerde liefdesrelatie als basis van hun huwelijk en gezinsleven. Opgesloten in een instelling voor geesteszieke personen tref ik Anton de Kom aan in *De man van veel*. Verbolgen van verontwaardiging. Verteerd door woede. Weldoordacht ondergaat romanfiguur Anton de Kom deze nederlaag. Intelligent manoeuvreert hij door de dagen na een zware slaapkuur. Karin Amatmoekrim blijft bij onze held en houdt zijn waardigheid in stand door de maniertjes die hij heeft en behoudt in zijn omgang met allerlei personen binnen de inrichting. En hoe hij zijn pyjama netjes opvouwt en weglegt. Ook zijn empathie maakt dat hij voldoende wakker is om zich verbonden te voelen met een kamergenoot. Zijn overtuiging dat de wereld maakbaar is en dat de homo sapiens altijd bereid is om wat krom is recht te trekken, moet hij bijstellen. En de psychiater

die Amatmoekrim neerzet om hem daarbij te helpen maakt haar meesterlijk. Met grote zorgvuldigheid articuleert deze auteur de diepste roerselen van een zwarte man met een rauw koloniaal verleden dat zich blijft herhalen omdat hij erin stapt om anderen te redden. Steeds opnieuw. De psychiater stuurt en confronteert. Het is echter Nel, zijn vrouw en moeder van zijn kinderen, die haar geliefde Anton rukt uit dat moeras. Ik heb te veel van dergelijke kerels in mijn eerste tien Hollandse jaren kapot zien gaan en alles kapot zien maken wat hun dierbaar was, omdat vechten tegen het kolonialisme hen verslond. Ook Anton de Kom wordt onhandelbaar. Drie maanden hospitalisering bevordert het herstel van deze verzetsheld. Niet alleen de psychiater maar iedereen met wie hij contact krijgt maakt hem enigszins beter. En de hartverscheurende eerlijkheid van zijn vrouw verlost hem van drie maanden gedwongen opsluiting. *De man van veel* is een roman die een jong leespubliek verdient. Juist nu postkolonialisme en postmodernisme hun brandstof hebben opgebruikt en jongeren wereldwijd opkomen voor identiteitsbelangen en hun aandeel claimen in de toekomst van planeet Aarde.

Het was geen partijpolitiek die Anton de Kom bedreef in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw. Het was het meest edele activisme dat ik mij kan voorstellen, omdat hij geen onderscheid maakte op grond van fysieke kenmerken en afkomst. Hij hoorde het leed aan per persoon, bijvoorbeeld van Javaanse contractarbeiders die compleet bedrogen werden door het Nederlandse gezag. En Anton de Kom gedroeg zich als klokkenluider en als zaakwaarnemer en behartiger van honderden geschoffeerden. Het liep beroerd af. Zijn huwelijkspartner begreep zijn engagement op den duur, maar verzocht hem hun gezin als prioriteit nummer een te behandelen. Zij kreeg hem opnieuw mee naar hun huis in Den Haag en hij had beterschap beloofd aan haar. Judith de Kom heeft met mij gesproken over hoe het ten slotte is afgelopen met haar beroemde maar getergde vader. Hoe hij werd opgepakt op een dag in oorlogsnadagen maar nooit meer naar huis kwam. Hun gezin in angstige wachtstand. Ten slotte het bericht van zijn dood.

Moord? Na het lezen van Amatmoekrim begrijp ik dat er ook een periode moet zijn geweest voor gezin De Kom met meer geluk. De episode na de kliniek. Misschien komt er nog een roman over die goede jaren. Misschien een autobiografie. De wereldoorlog waarin De Kom werd uitgeschakeld en miljoenen joodse burgers werden vermoord is voor Surinamers niet ongemerkt voorbijgegaan. Laatst vroeg een journalist mij of in mijn recente roman *Gebroken Wit* de Tweede Wereldoorlog slechts in attributen aanwezig was. O, nee, wilde ik hard roepen: mijn centrale karakter oma Bee is gestorven aan de sigaren uit de oorlog die haar huis bereikten via het kampement in Paramaribo; en haar zucht tot roken en pruimen ontstond bij het verwerken van de perikelen van haar kinderen die rechtstreeks verwezen naar de aanwezigheid van een vreemde legermacht in hun kuststad. Een roman schrijven doet niet alleen iets met wie hem lezen. De roman helpt de auteur soms ook om een verwerpelijke werkelijkheid onder ogen te zien, die te verwerken en te ontdekken hoe ermee om te gaan zonder verblind te raken door woede, verdriet en ongeduld. Karin Amatmoekrim heeft met *De man van veel* niet slechts een prachtig portret geschreven over onze historische held Anton de Kom, toevallig de vader van een goede vriendin van mij, maar de roman is ook een handleiding in tijden van Black Lives Matter en andere sociale onrust.

ASTRID H. ROEMER
Paramaribo, november 2020

PROLOOG

Anton de Kom (1898-1945) was de schrijver van het boek *Wij slaven van Suriname*. Hij woonde in Den Haag en was getrouwd met de Hollandse Petronella Borsboom. Ze kregen vier kinderen.

De Kom maakte in Nederland naam als mensenrechtenactivist en sprak zich uit tegen het kolonialisme en tegen de uitbuiting van contractarbeiders in Suriname en Indië. Hij werd vanwege zijn antikoloniale ideeën door de Nederlandse Geheime Dienst beschouwd als staatsgevaarlijk. Tijdens een bezoek aan Suriname werd hij drie maanden gevangengezet, zonder proces. Een arbeidersopstand waarbij om zijn vrijlating werd geroepen, werd bloedig neergeslagen. De Kom werd uiteindelijk verbannen naar Nederland, waar hij door de economische crisis en zijn roemruchte verleden in grote financiële problemen kwam. In de winter van 1939 werd hij, zwaar overspannen, gedwongen opgenomen in een gesloten psychiatrische inrichting.

DEEL I

1

Ze waren met z'n drieën.

Een van hen had een rode, bolle neus, een jeneverneus noemde Nel dat, een beschrijving die Anton had overgenomen ondanks het feit dat hij nooit begreep hoe het drinken van jenever kon leiden tot gelaatsvervorming. De gezichten van de andere twee bleven hem in dat korte moment dat hij oog in oog met ze stond niet bij. Ze droegen witte jassen, als broeders of dokters, maar met de mouwen opgestroopt, als wilden ze duidelijk maken dat ze hun mannetje stonden.

Ze hadden keurig aangebeld. 'De deur!' riep hij vanachter zijn kleine bureau, en niemand reageerde. De bel luidde nog een keer. 'Verdomme,' mompelde hij, terwijl hij met tegenzin opstond en het boek ondersteboven neerlegde op de pagina waar hij was gebleven.

'Waar zijn jullie toch allemaal?' had hij nog geroepen, terwijl hij al onderweg naar de voordeur was. Het was vreemd stil gebleven. Hij had geïrriteerd zijn hoofd geschud en zich stellig voorgenomen de kinderen straks streng toe te spreken. Hij kon het zich niet veroorloven bij het minste of geringste bij zijn werk onderbroken te worden. Hoe vaak had hij ze wel niet getracht uit te leggen dat als hij schreef, hij niet mocht worden gestoord. Niet om een boterham, niet om een spelletje, en al helemaal niet om de voordeur open te doen. Hoofdschuddend had hij de knip van de voordeur geschoven en opengedaan. En toen waren ze daar: de witte jassen, de opgerolde mouwen, de vierkante gezichten, die ene met de jeneverneus. Hij smeet onmiddellijk de deur weer dicht. Geheime dienst, dacht hij. Ze komen me nu dan eindelijk halen.

'Meneer De Kom,' klonk een van de stemmen vanachter de andere kant van de deur. 'Doet u alstublieft de deur even open.'

'Sodemieter op,' brulde hij. 'Fascistische honden!'

Er werd wat aan het handvat gemorreld.

'Ik sterf nog liever dan dat ik met jullie meega!' Hij stond met zijn rug tegen de deur, uit alle macht ertegen duwend hoewel de deur al in het slot lag. Het leek er niet naar dat de mannen probeerden binnen te komen. Dat wil zeggen, op het gemorrel na – wat bij nader inzien meer leek op een ongeduldig getrommel van vingers tegen de deurlijst.

Hij ademde zwaar door zijn neus en probeerde na te denken.

Waarom waren ze hier? Had het met zijn boek te maken? Hij had al een poos geen artikelen meer gepubliceerd. Ook was het lang geleden dat hij een lezing had gegeven. Het moest dus haast wel met het boek te maken hebben. Of was het een nasleep van wat er in Paramaribo was gebeurd? Was het toch niet afgelopen, zoals Nel hem al die tijd had willen doen geloven, maar waar hij nooit helemaal gerust op was geweest? Wilden ze hem nu hier opsluiten, in Nederland, zoals ze dat toen in Fort Zeelandia hadden gedaan? Zouden ze hem alsnog de dood van de opstandelingen in de schoenen proberen te schuiven?

Hij hoorde ze zachtjes praten, overleggen wat ze zouden moeten doen, waarschijnlijk. Hij verroerde zich niet.

De hal was smal en diep. Op de een of andere manier leek het hem fysiek niet eens mogelijk dat er drie witte bruten en hij – ook niet de kleinste – in zouden passen. Hij probeerde zijn gedachten op één lijn te krijgen, maar ze sprongen als vlooien bij hem vandaan. Wat moesten deze mensen van hem? Wie waren ze? Als het de geheime dienst was, waarom droegen ze dan witte jassen?

De stilte in het huis voelde nog steeds onnatuurlijk. Een onbenoembaar voorgevoel bekroop hem. Hij keek op. Aan het einde van de gang, een pas of drie, vier verderop, stonden zijn kinderen. De oudste twee, amberkleurige jongens met slungelige ledematen, voorop, de twee kleintjes vanachter armen en benen van de groten naar hem spiedend. Angst en nieuwsgierigheid op hun gezicht.

Hij raakte er een moment door van slag. Wat deden ze daar? En waar was hun moeder, waar was Nel?

'Papa,' zei de oudste. 'Kom op.'

'Huh,' stootte hij er, verrast door hun aanwezigheid, onhandig uit. 'Wat zeg jij?'

'Papa, u moet opendoen.'

'Wat zeg jij nou allemaal, jongen? Je weet toch wel wie dat zijn, hier voor de deur? Ze komen me halen, snap je dat niet. Je weet toch dat ze al jaren achter me aan zitten,' sprak hij, gehaast, verward. 'Stil nu, ik moet nadenken. Hoe kan ik ontsnappen? Misschien via het raam, dan spring ik op het balkon van de onderburen en…'

'Pa,' drong de oudste aan. Meer zei hij niet. In dat ene woord lag zo veel nadruk als hij niet eerder had gehoord bij zijn kinderen. Hij keek het kind onderzoekend aan. Het keek strak terug, bang maar vastberaden om zich niet te laten kennen.

'Wat ís er toch met jullie?' snauwde hij hem toe. 'Zijn jullie soms vergeten wat er is gebeurd in Suriname? En sinds we terug zijn in Nederland? Ze volgen me al jaren! Is dat soms niet genoeg?' Hij draaide zich een kwartslag en brulde tegen het hout van de deur: 'Wat méér! Wat méér! Moet ik jullie nu soms ook in mijn huis toelaten? Honden! Smerige, fascistische, kolonialistische honden!' Hij ramde met zijn vuisten tegen de deur. 'Laat me met rust! Laat me met rust, horen jullie me!'

Achter de voordeur bleef het stil.

De kinderen staarden hem woordeloos aan.

Hij hoorde zijn ademhaling zwaar en snel. Het was alsof het 't ademen van een ander was. Hij sloeg zijn ogen neer en klauwde met zijn vingers in zijn haar.

Het oudste kind begon met zachte stem tegen hem te praten. 'Papa, het zijn niet die lui. Van de geheime dienst, bedoel ik.'

Als gestoken keek hij het kind aan. 'Wat? Wat weet jij daarvan?'

'Pa, u moet opzij.'

'Ga jij me vertellen wat ik moet doen? Ben je nou helemaal…'

Hij deed een stap weg van de deur, richting de kinderen. De oudste twee wisselden razendsnel een blik uit – hij zag het duidelijk – en sprongen toen naar voren. In een vloeiende, pijnlijk gecoördineerde beweging, grepen ze hem vast en trokken hem weg van de deur. De oudste hield zijn verbijsterde vader tegen. Het kostte hem weinig moeite, want hij was te zeer verrast om tegen te werken. Het andere kind deed in één beweging het slot van de deur. Het volgende moment stond de hal vol met witte mannen.

Drie witte bruten, en een lange zwarte man.

Het bleek wonderwel te passen.

Hun aanraking moest betoverend zijn, want zodra ze hem beetpakten tuimelde hij de diepte van zijn bewustzijn in. Er heerste een stroperige duisternis die zijn gedachten vertraagde. Hij wist dat hij schreeuwde, hij voelde het branden in zijn keel. Maar geluid drong niet door de duisternis heen. Niets kwam hier voorbij. Een korte felle pijn toen hij uithaalde naar een broeder, en de muur raakte. Pijn die bleef steken in het donker en doofde voor hij hem bereikte. Zwart, was het. En zo stil.

De buurtbewoners stroomden met tientallen uit hun huizen om getuige te zijn van het spektakel met de gestoorde buurman die meegenomen werd als een dolle hond.

Vanuit de diepte zag hij wat zij zagen.

Ze stootten elkaar aan en wezen naar hoe hij wanhopig van angst en woede werd afgevoerd. Moet je nou eens kijken, zeiden ze tegen elkaar, hoe hij moet worden opgetild omdat hij weigert te lopen. Zijn benen trapten wild in de lucht terwijl ze hem onder zijn oksels grepen en meevoerden. De broeders waren wel wat gewend, dat zag je aan de routine waarmee ze hem in bedwang hielden. Er stond een ambulance op hen te wachten. Er was een brancard, ze hadden leren banden nodig om hem op zijn plaats vast te binden. De deur van de wagen bleef te lang openstaan, iedereen kon hem zo zien zitten. Hoe hij brulde en vloekte en aan de banden rukte. O de schande om zo publiekelijk het toneel te verlaten! Sommigen zeiden dat

ze er al die tijd op hadden zitten wachten; het moment waarop hij zijn ware gezicht zou tonen. Deze buurman uit dat verre land die zich voordeed als een geschoold mens, een beschaafd persoon net als zij – stel je dat eens voor. Afgevoerd als een crimineel, wat zeg ik, als een gestoorde. De grimas op zijn gezicht, zeg nou zelf, dat was geen menselijke uitdrukking. Kijk dat onverzorgde kroeshaar, die door waanzin vervormde mond, het machteloos kronkelen en de woordeloze kreten. Dat was eenvoudig geen mens, althans niet zo een als jij en ik. Zo sprak de buurt.

Tussen hen in stond een vrouw. Ze was tenger, deels omdat het haar bouw was, deels omdat de honger het weinige vet onder haar huid had doen verdwijnen. Haar kinderen – drie slungelige jongens en een klein meisje met een bos pikzwart haar – drukten zich angstig tegen haar aan terwijl ze toekeken hoe hun vader werd vastgebonden. De vrouw hield haar rug recht uit gewoonte, maar kon niet voorkomen dat haar maag ineenkromp van schaamte en een vreemd soort spijt. Haar gezicht was nat van de tranen. De mensen spraken haar niet aan, niemand dacht eraan haar te troosten. Alleen het kleinste kind, het meisje, dat het dichtst tegen haar aan stond, voelde de druppels in haar haar vallen en sloeg instinctief haar armen om haar moeders benen heen.

Na een eeuwigheid sloeg een van de broeders de deur van de wagen dicht. De motor sloeg aan. De buurtbewoners deden een stap terug om de wagen door te laten. De auto reed zonder haast weg.

2

Zijn naam was Anton, en dat deed er nu niet meer toe. Ooit was hij belangrijk. Als schrijver, als verzetsheld. Zijn ideeën, en de overtuigingskracht waarmee hij ze verspreidde, maakten hem geliefd en gevreesd. Maar wie hem nu zag, dacht niet aan hem als die mooie, lange man, niet als de intellectueel en zelfs niet als de